

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ

УДК 930.1(100-477) 1975-2010(092)

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2024-25-9>

Венгер А.Г.

<https://orcid.org/0000-0002-3117-7752>

УКРАЇНСЬКА МЕДИЄВІСТИКА (РАННЯ НОВІСТИКА) В ОСОБАХ ДОСЛІДНИКІВ: СЕРГІЙ ПЛОХІЙ У СПОГАДАХ о. проф. ЮРІЯ МИЦІКА

У публікації наведено спогади доктора історичних наук, професора Юрія Мицика про одного зі своїх учнів – професора Гарвардського університету Сергія Плохія. Історики вперше перетнулися в середині 1970-х рр. на історичному факультеті Дніпропетровського державного університету. Юрій Мицик був викладачем кафедри загальної історії, а Сергій Плохій – студентом першого курсу. У спогадах розкриваються обставини знайомства та початку наукової роботи молодого історика під керівництвом Юрія Мицика. Саме з подачі останнього Сергій Плохій почав досліджувати латиномовну історіографію, написав перші наукові розвідки та опублікував статті. Окрім того, професор розповідає про проблеми, які виникли перед його учнем під час вступу до аспірантури, і проте, як йому вдалося їх подолати.

Історик згадує і про підготовку Сергієм Плохієм кандидатської дисертації «Латиномовні твори середини XVII століття як джерело з історії Визвольної війни українського народу 1648–1654 рр.» в університеті ім. Патріса Лумумби в Москві.

Особливий інтерес становлять сюжети особистих дружніх контактів та міжродинного спілкування істориків. Юрій Мицик розповідає про прихід Сергія Плохія на кафедру загальної історії як викладача, про його зростання, просування кар'єрними сходами та про участь у житті історичного факультету. Про непрості стосунки істориків під час балотування та обрання Сергія Плохія завідувачем кафедри, роботу деканом факультету для іноземних студентів та обставини, за яких він був змушений покинути Дніпропетровський університет. Окрема частина спогадів присвячена закордонним відрядженням Сергія Плохія та враженнями від них, якими він ділився з колегами, про спільну поїздку на міжнародну конференцію в Італію.

Частина спогадів присвячена контактам істориків у часи, коли вони обидва припинили працювати в Дніпропетровському університеті та зустрічалися під час стажування Юрія Мицика в Канаді.

Ключові слова: Сергій Плохій, історична наука, історіографія, Дніпропетровський університет, кафедра всесвітньої історії.

Минуле історичної науки привертає все більше уваги дослідників. У фокусі вивчення опиняються як історики першої, так і другої руки, що значно розширює дослідницькі обрії та сприяє формулюванню більш об'єктивних і ґрунтовних висновків.

Для дослідників актуальним залишається питання джерельної бази подібних досліджень. Зазвичай, джерелами виступають архіви академічних та освітніх установ, епістолярії, праці істориків, спогади та ін. Якщо вести мову про спогади, то, зазвичай, це спогади молодшого покоління істориків про старше.

Водночас втрачається зворотна оптика, адже старше покоління фактично не пише спогадів про молодше. У цій публікації спробуємо трохи змінити розстановку сил і введемо до наукового обігу спогади представника старшого покоління професора Юрія Мицика про представника молодшого покоління – одного зі своїх учнів професора Сергія Плохія.

Постать сучасного українсько-американського історика Сергія Плохія широко відома не тільки представникам вузького академічного середовища, але й широкому читацькому загалу, небайдужому до вітчизняної та світової історії. Інтерес до досліджень історика неминуче викликав цікавість до його персони, біографії, інакше кажучи, до історії його успіху. Нині опубліковано значну кількість інтерв'ю Сергія Плохія, у яких він розповідає про своє професійне становлення, і ці матеріали є важливими джерелами для вивчення вітчизняної та зарубіжної (канадської, американської) історіографії [1; 2; 3].

Одним з напрямів професійної діяльності автора цієї статті є дослідження історіографії, окрім того, автор виступає ініціатором творення нових джерел – спогадів істориків про своїх колег, у зв'язку з чим неодноразово звертався до них із проханням писати спогади про їхніх сучасників, частину цих спогадів уже введено до наукового обігу. Публікація спогадів професора Юрія Мицика є своєрідним завершенням джерельного триптиху до біографії Сергія Плохія. Цей триптих складається із трьох оптик: спогади самого Плохія [2], спогади його учнів по Дніпропетровському університету [4] та спогади одного з його вчителів – Юрія Мицика [5].

Сергій Плохій виходець з дніпропетровської джерелознавчої школи, що у 1970–1980-х рр. була сформована професором Миколою Ковальським. У науку його, тоді студента історичного факультету, привів учень Миколи Ковальського Юрій Мицик, у той час доцент кафедри всесвітньої історії Дніпропетровського державного університету. У згаданих вище інтерв'ю Сергій Плохій відзначав вплив, який на його наукову біографію справив Юрій Мицик.

Автор цих рядків звернувся до Юрія Мицика з проханням провести історіографічний експеримент і, всупереч усталеній традиції писати спогади про старших колег, написати про свого учня, цим самим творячи унікальне історіографічне джерело, яке дозволить поглянути на Сергія Плохія очима його наставника.

Для розуміння контексту цього джерела вважаю за потрібне зупинитися на інтелектуальних та особистих контактах двох істориків більш детально.

Інтелектуальні та особисті контакти Юрія Мицика та Сергія Плохія

Знайомство істориків розпочалося у 1975 р. – році, коли Сергій Плохій вступив на історичний факультет Дніпропетровського державного університету. Але відбулося воно не в студентській аудиторії чи на кафедрі, а на колгоспному полі, куди щосені відправляли радянських студентів допомагати колгоспам та радгоспам збирати врожай. У своїх спогадах Сергій Плохій зазначає, що через недосвідченість на колгоспні лани узяв магнітофон,

який постійно потрібно було носити в руці. Це не додавало продуктивності праці, і магнітофон довелося передати молодому викладачу, яким виявився Юрій Мицик. Саме на помідорному полі зав'язалася розмова студента та викладача, результатом якої стало відкриттям студентом Плохієм викладача Мицика, а викладачем Мициком – студента Плохія. З колгоспу Плохій повертався з темою курсової роботи – «Політика Британії у відношенні до Югославії на початку Другої Світової війни», а Мицик з новим підопічним студентом. Після написання курсової роботи Юрій Мицик порадив змінити тему й запропонував займатися дослідженнями, ближчими до його наукових зацікавлень. А саме вивчати твір польського історика Пасторія про війну Хмельницького. Під керівництвом Юрія Мицика історик написав свою першу статтю. В одному з інтерв'ю він зазначав: *«моя перша студентська публікація була тільки до міри мого авторства. Бо написана за мене була власне професором Мициком. Матеріал був мій, але перший варіант був дуже недолугий, тож він сів і просто переписав її на друкарській машинці повністю, подавши її тільки під моїм ім'ям. Сподіваюся, за це зізнання мене не позбавлять всіх моїх звань (сміється). Погодьтеся, це багато говорить про людину, атмфосферу, в якій я формувався як історик. Підтримка його була стовідсотковою, і в науці, і в житті»* [1].

На рівні підготовки дипломної роботи Юрій Мицик передав свого підопічного своєму наставнику Миколі Ковальському. Але подальші контакти істориків не перервалися, ані академічні, ані приятельські. Після вступу С. Плохія до аспірантури Ю. Мицик продовжив цікавитися пошуковою роботою свого учня, обговорював з ним написання тексту дисертації, через що офіційний керівник роботи М. Ковальський зазначав: *«Якось Микола Павлович сказав мені: «Сергій має двох наукових керівників!». Він сказав це з нейтральною інтонацією, констатуючи факт»* [5].

Після передчасного захисту кандидатської дисертації С. Плохій повернувся на кафедру всесвітньої історії як викладач. І подальше спілкування істориків продовжилося як колег по кафедрі. Наприкінці 1980-х рр. завідувач кафедри всесвітньої історії професор А.С. Зав'ялов за віком залишав посаду завідувача і переходив на посаду професора кафедри. На вакантну посаду завідувача кафедри всесвітньої історії було оголошено конкурс, на який подали заявки Сергій Плохій та Віктор Калашников. Вибори завідувача кафедри погіршили стосунки між істориками. Юрій Мицик так згадує цей момент: *«Коли Віктор тоді заговорив зі мною про завідування і сказав, що його вже підтримують доценти Марков і Тутик, я дав слово підтримати його на виборах, тим більше що Зав'ялов був науковим керівником його кандидатської дисертації. Але той своїм наступником зробив С. М (Сергія Миколайовича Плохія – А.В.). Розпочалася передвиборна боротьба... Я опинився в складній ситуації: з одного боку, всі мої симпатії були на боці С. М., з другого – я дав слово Віктору. Після коливань я обрав кандидатуру Віктора, бо «давши слово, держись, а не давши,*

крепись!». За Калашиниковим було 4 голоси, зокрема і мій, але більшість проголосувала за С. М. Наші відносини погіршилися після цього, і я щиро жалкую про своє голосування на виборах 1989 р.» [5].

Згодом Юрій Мицик перейшов працювати на кафедру історії України, стосунки істориків почали покращуватися під час спільних поїздок у закордонні відрядження. Далі С. Плохій переїхав до Канади. Коли у 2004 р. Ю. Мицик перебував на стажуванні у Канаді, з його слів, родина Плохіїв зробила все, щоб його перебування було максимально комфортним.

Коли ж у 2010 р. Ю. Мицик тяжко захворів, то С. Плохій допоміг грошима на лікування. Останнім часом історики спілкуються через інтернет та під час візитів Сергія Плохія до України.

Особисті та інтелектуальні контакти істориків вилилися в низку спільних публікацій. Першою була методична розробка для студентів історичного факультету Дніпропетровського університету [6].

На межі 1980–1990-х рр. історики підготували книги з козацького періоду історії Дніпропетровщини [7; 8]. Це були одні з перших книг, в яких не лише вивчалася історія козацтва, але й популяризувалася. Недаремно вони швидко розліталися, і нині їх можна зустріти в особистих бібліотеках багатьох мешканців Дніпра. Згодом з'явився важливий навчальний посібник для школярів. У цьому посібнику йдеться про історію Присамар'я та його центру м. Новомосковська [9].

Отже, відносини істориків пройшли довгий шлях від стосунків студент – науковий керівник до стосунків друзів та колег. Таким чином, наведені спогади Юрія Мицика про Сергія Плохія є унікальним джерелом з історії вітчизняної та зарубіжної історіографії.

Спогади про Сергія Плохія

Взагалі спогади пишуться мені досить легко. Покладаєшся тільки на свою пам'ять, за деякими винятками не треба довгий час проводити в архівах та бібліотеках. Непомітно в мене з'явилися (й майже всі були опубліковані) спогади про цілу низку видатних українських і білоруських істориків: Олену Апанович, Анатолія Бойка, Григорія Гербільського, Ярослава Дашкевича, Ярослава Ісаєвича, Миколу Ковальського (мого незабутнього наукового керівника), Володимира Кривошею, Федора Максименка, Віталія Сарбея, Миколу Улащика, Федора Шевченка. Майже всі вони були представниками старшої генерації істориків і, на жаль, всі вони відійшли в інший світ. Це стосується й двох представників молодшої генерації – А. Бойка та В. Кривошеї, у котрих я викладав, а в В. Кривошеї був ще й керівником докторської дисертації... Коли ж мені було запропоновано написати спогади про професора, завідувача кафедри україністики Гарвардського університету (США) Сергія Плохія, то я заколивався. Адже Плохій належить до молодшої генерації, і до того ж, слава богу, живий-здоровий. Тому я спершу зв'язався із Сергієм Миколайовичем і дістав від нього згоду.

Отже, 1 вересня 1975 р. почався навчальний рік й історичний факультет Дніпропетровського держуніверситету побачив новачків-першокурсників. Для мене це був уже другий навчальний рік, котрий я зустрічав як викладач кафедри загальної історії, а не як студент чи аспірант. Мені йшов 26-й рік, деякі студенти навіть денного відділення, не говорячи вже про заочників, були старші за мене (один з них, Іван М., мав аж 36 років), і тому я завів вуса, щоб мене не плутали зі студентом чи учнем, як Нестора Петровича з кінофільму «Большая перемена»¹. Курс набору 1975 р. відрізнявся від попередніх уже тому, що налічував 75 студентів. Досі набирали 50. Крім того, в цей час посилилася боротьба з корупцією у вишах, і курси 1974 та 1975 рр. були сильнішими, ніж ті, що набиралися в попередні 5 років. Нагадаю, що перша спроба Сергія Миколайовича вступу на істфак у рідному Запоріжжі провалилася, і він рік працював на виробництві. Запорізький педінститут був тоді сильно вражений корупцією. Я можу про це твердити, бо мав нещастя працювати там завідувачем кафедри загальної історії у 1980/1981 навчальному році. Пізніше, на мій погляд, були сильними курси 1982, 1987 і 1988 рр. Отже, курс вела кафедра загальної історії, і він складався з трьох груп, а не двох. Куратором 3-ї був Віктор Калашников² (тоді – викладач, а нині – професор). Куратором 2-ї групи був доцент Микола Мартинов³. Куратором 1-ї була викладач Наталя Бочарова⁴, але через те, що їй потрібно було дописати кандидатську дисертацію, куратором у колгосп поїхав я. У тому ж році відбулися певні перестановки у викладацькому складі (доц. І.Ф. Ковальова⁵ перейшла з кафедри загальної історії на кафедру джерелознавства та історіографії разом із курсами, які вона читала на денному відділенні: археології, первісної історії, етнографії). Це певною мірою зачепило й мене, оскільки я читав курс первісної історії на вечірньому і заочному відділеннях, а також спецкурс з історії середніх віків та величезний курс історії Англії та США на стаціонарі студентам англійського відділення філологічного факультету. Довелося змінювати «обойму навантаження». Оскільки я ще й читав у другому семестрі 1974/1975 н. р. замість викладача Миколи Рудого⁶, який дописував кандидатську дисертацію, курс історії південних та західних слов'ян, то мені запропонували підмінити старшого викладача Тамару Медоварову⁷, яка мала їхати в Москву на факультет підвищення кваліфікації (ФПК), так само дописувати свій опус. До

¹ «Большая перемена» 1972–1973, реж. О. Корнєв. Радянський фільм про молодого вчителя історії, який викладав у вечірній школі, де частина учнів були його ровесниками, а частина – старшими за нього. Через це молодого вчителя нерідко плутали з учнями.

² Калашников Віктор (1946 р.н.), доктор історичних наук, професор.

³ Мартинов Микола (1938 р.н.), кандидат історичних наук, доцент.

⁴ Бочарова Наталя (1950 р.н.), кандидат історичних наук, доктор юридичних наук, доцент.

⁵ Ковальова Ірина (1930 р.н.), доктор історичних наук, професор.

⁶ Рудий Микола (1947–2007), кандидат історичних наук, доцент.

⁷ Медоварова Тамара (1938–2015), кандидат історичних наук, доцент.

цієї пори члени кафедри не їздили на ФПК тому, що було важко знайти їм заміну, оскільки курси нашої кафедри були найрізноманітнішими (не те що на кафедрі КПРС!). Складнувати було, але я погодився. За це замість подяки згодом почув презирливий «комплімент» з вуст тодішньої деканши (доц. Р. Попова⁸): «многостаночник».

Отже, я мав читати на першому курсі «Історію стародавнього світу (Стародавній Схід, Стародавня Греція). Історію Давнього Риму в другому семестрі мала читати вже Медоварова. Читання лекцій першокурсникам мало свої переваги, бо вони, у своїй більшості вчорашні школярі, сповнені романтичних уявлень про історію та археологію, дуже старанні. Є й недоліки, про які можна сказати іншим разом. Вів я й семінари з цієї дисципліни. Уже тоді приємно вирізнялися на фоні своїх одногрупників Олена Головіна⁹, майбутня дружина Сергія, яка, до речі, хотіла бути єгиптологом і навіть вчила ієрогліфи, Григорій Іващенко¹⁰, Володимир Кривошея і, звичайно ж, Сергій Миколайович (далі для зручності буду називати лише його за ініціалами). Майже всі вони увійшли до складу мого гуртка з історії південних і західних слов'ян, де їхнє знайомство переросло в романтичні відносини.

Чим саме привернув мою увагу С. М., сказати важко. Коли мене запитала про це його мати Лідія Василівна¹¹ у 2008 р., я, трохи подумавши, відповів: «Інтуїція. Також мені сподобалися його відповіді на семінарах». Хоча на семінарах про закони Хамурапі чи хетів нічого нового першокурсник не міг сказати, однак логіка його викладу, чітка мова без слів-паразитів чи повторів, без «лиття води» зробили позитивне враження. Був один малоприємний для С. М. епізод, але за межами аудиторії. Тоді він прийшов у гості до свого однокурсника й друга Павла Передерія¹², до них приєднався ще хтось. У хід пішло пиво і т. д. Словом, першокурсник потрапив на очі начальству і потім його, щиро кажучи, незначна провинність стала предметом розгляду на кафедрі в присутності С. М., який «пік раків». Все ж якось обійшлося попередженням.

Приблизно в той час я запропонував С. М. писати курсову роботу під моїм керівництвом. Він погодився, але дуже хотів займатися новітньою історією. Я був категорично проти. Справа в тому, що в радянських умовах це звелось б до пропагандистської балаканини. До речі, коли в розмові з професором Варшавського університету Єжі Аксером¹³ мова зайшла про цю проблему, він вигукнув: «Саме тому я й не став займатися сучасністю, бо довелось б хвалити політику комуністів, а перейшов на античність». Аксер є нині відомим

⁸ Попова Раїса (1933 р.н.) – кандидат історичних наук, доцент.

⁹ Голвіна Олена (1958 р.н.), у 1975–1980 рр. студентка історичного факультету ДДУ, дружина С.М. Плохія.

¹⁰ Іващенко Григорій (1954 р.н.) історик, у 1975–1980 рр. студент історичного факультету ДДУ.

¹¹ Плохій Лідія Василівна (1934–2019), мати С.М. Плохія.

¹² Передерій Павло (1952 р. н.), у 1975–1980 рр. студент історичного факультету ДДУ.

¹³ Єжі Аксер (1946 р.н.), польський історик.

латиністом. Однокурсник і товариш С. М. Олексій Щербина¹⁴ пізніше мав зі мною розмову щодо теми кандидатської дисертації. Він спеціалізувався на проблематиці кафедри КПРС і став аспірантом цієї ж кафедри. Я порекомендував зайнятися однією з політичних партій (їх у царській Росії було понад 200): «Візьми яку-небудь невелику партію, розглянь її зародження, програму, дії і т. д.». Щербина погодився. Але в Москві ця тема не пройшла, бо там був суворий контроль над тематикою кандидатських дисертацій, і Щербині довелося писати про політико-виховну роботу більшовиків у Червоній армії (1917–1920). Згодом він став кандидатом наук і перебрався до Москви, де викладав в інституті культури, зайняв місце у команді віце-президента Руцького, потім заснував журнал, але зберіг сантимент щодо України (в його журналі певне місце відводиться сюжетам про Україну).

Я дав С. М. тему з історії Югославії в період Другої світової війни, і саме з цієї теми він написав свою першу курсову роботу. На другому курсі ми досягли певного компромісу у виборі теми: С. М. став писати про погляди польського історика Йоахіма Лелевеля і розпочав вивчення польської мови. На третьому курсі я дав йому нову тему з прицілом на майбутнє – хроніка Йоахіма Пасторія як історичне джерело. С. М. почав писати і одночасно зайнявся латиною, бо твір Пасторія написаний латинською мовою.

Запам'яталося перебування на сільгоспроботах у Межівському районі¹⁵ у вересні 1977 р. Я був, звичайно, з першою групою, а С. М. у складі третьої в сусідньому селі. Тому я його практично не бачив у цей період, зате ближче познайомився з Оленою, а після повернення до Дніпропетровська навіть бував у них вдома, тим більше що вона з батьками й бабусею жила неподалік, на Чечелівці, біля стадіону «Локомотив», а я на т. зв. фабриці. Сім'я в Олени була інтелігентною: батько Аркадій Олександрович¹⁶ – інженер, мати Галина Павлівна¹⁷ – лікар-отоларинголог. До речі, сім'я С. М. була дуже подібною до сім'ї його майбутньої дружини: батько Микола Іванович – інженер, мати – Лідія Василівна – лікар-педіатр, молодша сестра Марина¹⁸ пішла шляхом матері, також ставши педіатром. Обидві сім'ї відзначалися демократизмом, в їхніх домівках панувала приязна атмосфера. Відзначаючи дні народження С. М. і Олени, ми з ініціативи Аркадія Олександровича слухали пісні Висоцького, змагались у написанні жартівливих буріме і т. д. Лідія Василівна потім стала старостою парафії УПЦ Київського Патріархату. На жаль, всі вони відійшли в інший світ. До речі, на урочистостях у квартирі Головіних бували також і молоді викладачі ДДУ, з якими С. М. підтримував дружні стосунки: Олексій

¹⁴ Щербина Олексій (1954 р. н.), у 1975–1980 рр. студент історичного факультету ДДУ.

¹⁵ Межівський район Дніпропетровської області (1923–2020), зараз Синельниківський район Дніпропетровської області.

¹⁶ Головін Аркадій (1929–2005), батько дружини С.М. Плохія Олени.

¹⁷ Головіна Галина (1929–2018), мати дружини С.М. Плохія Олени.

¹⁸ Плохій Марина (1961 р. н.), сестра Сергія Плохія.

Шляхов¹⁹, Микола Поляков²⁰, Олександр Кочубей²¹ (потім – доктори наук, завідувачі кафедр і навіть проректори і ректори ДДУ).

Саме життя робило наші стосунки неформальними, і вони переростали у дружні. Все ж між нами була невелика різниця у віці: я – 1949 р. н., а С. М. – 1957 р. н. Але з перших днів знайомства ми з ним були на «ви» (так я звертався до всіх студентів без винятку). Влітку 1977 р. моя 6-річна донька Інна²² опинилася в піонертаборі в Самарському районі Дніпропетровська. Це сталося тому, що вихователям і вожатим дозволялося взяти із собою одну дитину. Оскільки такими були Сергій і Олена, то вони запропонували взяти із собою нашу Інну. Ми сказали їй, що це її дядько й тітка. Дитина свято в це повірила, і під цією «легендою» була місяць на відпочинку.

Влітку 1978 р. курс С. М. проходив архівно-музейну практику. Оскільки я тоді обрав Ленінград, то у склад моєї групи увійшли Сергій та Олена. Під час подорожі та й самої практики ми мали змогу вдосталь наговоритися, тим більше що Ленінград з його музеями, бібліотеками та архівами, не говорячи вже про історичні місця, давав чимало сюжетів для розмов. Але мені запам'яталася одна деталь. Коли йшло завантаження моєї величенької групи до вагона потяга Дніпропетровськ – Ленінград, то я з дружиною Лідією²³ зайшли останніми, порахувавши всіх студентів. Коли зайшли, то виявилось, що студенти зайняли майже всі «купе» (ми їхали плацкартним вагоном) і ніхто не потурбувався, щоб і мені з дружиною «забронювати» місце. Ніхто, крім Сергія і Олени! Ми із задоволенням склали їм компанію і так дісталися до Ленінграда. До речі, у моєї дружини й Олени склалися дружні відносини, і вони навіть якось разом відпочивали у 1980 р. в Алушті.

На той час гурток з історії південних і західних слов'ян припиняв своє існування, тому що я мав їхати на стажування до Польщі. Більшість стала шукати нових наукових керівників. Відійшов Іващенко, про що потім жалкував, несподівано відійшла Олена Головіна. Власне не стільки в цьому справа (природно, що молоді люди шукають свій шлях у житті), а в тому, що вона пішла на кафедру КІРС, щоб зайнятися більшовицькою еміграцією. Цей напрям виявився безнадійним... Але важливим було те, що Сергій і Олена у 1978 р. стали подружжям і вже понад 40 років живуть разом, мають сина Андрія²⁴ (якого я ще з часу пелюшок за його серйозність величав Андрієм Сергійовичем) і доньку Леся²⁵. Андрій Сергійович пішов нині в бізнес, а Леся обрала стезю журналіста і довгий час працювала в Камбоджі.

¹⁹ Шляхов Олексій (1955 р.н.), доктор історичних наук, професор.

²⁰ Поляков Микола (1946–2020), доктор фізико-математичних наук, професор.

²¹ Кочубей Олександр (1959–2018), доктор фізико-математичних наук, професор.

²² Тарасенко (Мицик) Інна (1971 р.н.), донька Ю.А. Мицика.

²³ Лідія Мицик – дружина Юрія Мицика.

²⁴ Плохій Андрій (1983 р.н.), син Сергія Плохія.

²⁵ Плохій Леся (1984 р.н.), донька Сергія Плохія.

Я не був на їхньому весіллі у зв'язку із стажуванням. Стажування перервало наше спілкування на цей навчальний рік, і я передав С. М. своєму «шефу» – Миколі Павловичу Ковальському²⁶ (тоді ще доценту). Знову ж таки це робилося «з прицілом» на аспірантуру для С. М. Адже я не мав формального дозволу керувати аспірантами. Для цього треба було вступати в тривале листування з Мінвузом СРСР і т. д. Цю процедуру все ж можна було пройти. Але в денну аспірантуру кафедри істфаку брали зазвичай трьох кандидатів: по одному на кафедру, не рахуючи кафедри історії КПРС, де їх чисельність могла доходити до п'яти. Наукове керівництво здійснювалося професорами, завідувачами кафедри. Я не був тоді доктором історичних наук і професором чи завідувачем кафедри, тому варіант з моїм керівництвом відпадав. Через це я передавав своїх підопічних Миколі Павловичу, який був у курсі всіх моїх педагогічних і наукових справ і добре знав з власного досвіду студентів, яких я передавав під його наукову опіку. Таким шляхом, крім С. М., пішли й інші мої підопічні: Юрій Князьков²⁷, Петро Кулаковський²⁸, Алла Атаманенко²⁹, які є нині кандидатами й докторами історичних наук і працюють у Запорізькому національному університеті та Національному університеті «Острозька Академія». На той час С. М. віддав до друку дві свої статті, підготовлені під моїм керівництвом: одну в збірник германістики, де я був секретарем, другу – в збірник кафедри джерелознавства, редактором якого був Микола Павлович (дещо пізніше ці статті були опубліковані). Здавалось, що все йде як по маслу. Але несподівано з'явилися підводні камені. Щоб трохи зрозуміти ситуацію, наведу уривки з моїх листів до видатної історикині Олени Апанович, які опублікувала моя дочка:

«От на приклад, набирають в аспірантуру в цьому році всяку галушку: дурня чи негідника, або в кращому випадку людину малоприсадибну для наукової роботи. До Миколи Павловича повинен був вступати мій вихованець (Плохій). (У хлопця 2 публікації, 3-тя стаття – у друці, його робота про Пасторія представлена до золотої медалі АН УРСР). А в деканаті по тихеньку ліквідували місце в стаціонарну аспірантуру по джерелознавству. В Мінвузі уже прибрали і місце в заочну аспірантуру. А потім лицемірні зітхання про погану підготовку аспірантів, про їх нездатність написати навіть компілятивну статтю, про нездатність захистити свій опус навіть в 8-10 – річний строк. А грамотні хлопці та дівчата ідуть повз істфаку в 70%».

«Мій студент Плохій, про якого я Вам писав раніше (який закінчив в цьому році істфак ДДУ з червоним дипломом, Почесним дипломом АН УРСР, має 2 опубліковані статі і 1 здану до друку, знаючи 3 мови: англійську, польську і

²⁶ Ковальський Микола Павлович (1929–2006), доктор історичних наук, професор.

²⁷ Князьков Юрій (1954 р.н.), кандидат історичних наук.

²⁸ Кулаковський Петро (1964 р.н.), доктор історичних наук, професор.

²⁹ Атаманенко Алла (1964 р.н.), доктор історичних наук, професор.

меншою мірою латину) скоріш за все цього року не потрапляє до аспірантури. Зараз він в ПТУ. А не потрапив він тому, що декан цього не захотів (має незрозуміло чому зуб на нього, а можливо, на мене чи Ковальського), і в результаті бездарі підуть «робити науку», а грамотний хлопець піде учити історії напіврецидивістів із ПТУ (профтехучилища)»³⁰.

Тоді ми з С. М. мали розмову на цю тему, яку можна визначити назвою ленинської роботи: «Что делать?». З моїми рецептами С. М. не погодився, заявивши, що він піде зі своєю проблемою просто до тодішнього ректора, академіка В.І. Моссаковського³¹. Це, до речі, засвідчує його бійцівські якості. Той же Моссаковський сказав на одній нараді приблизно таке: доведено, що розумові здібності кандидатів і докторів наук приблизно однакові, але останніх вирізняє сильна воля. Отже, С. М. записався на прийом і згодом зустрівся зі мною, щоб поділитися новинами. Коли він увійшов у великий ректорський кабінет, то побачив, що там є не тільки Моссаковський, але й ціле гроно проректорів, зібраних з іншого приводу. С. М. став викладати суть справи, показав ректору свої статті. Ректор, який відзначався своїми диктаторськими замашками і не зовсім передбачуваною поведінкою, слухав С. М. уважно, інколи вигукуючи: «Какое коварство!» (маючи на увазі верхівку істфаку). У результаті він наклав позитивну резолюцію на клопотання С. М. і ця проблема була щасливо вирішена. До речі, згадую, що коли я у свій час розподілявся після закінчення аспірантури, Моссаковський (підбурюваний, за всіма ознаками, заступником декана В.І. Шевцовим³²), поводив себе зовсім не так, і я став викладачем кафедри загальної історії з великими труднощами.

Період навчання С. М. в аспірантурі (він навчався в ній легко і без проблем) був особливо цікавим у наших взаємовідносинах. Ми часто зустрічалися і вели насамперед бесіди про дисертаційні проблеми. За доброї погоди ми поєднували ці бесіди з прогулянкою: рухалися від будинку, де я жив, до Горбатого мосту, по ньому виходили в «парк живих і мертвих» (там раніше було кладовище, а потім – парк ім. Калініна), доходили до стадіону «Локомотив», а потім верталися назад, знову тим же маршрутом, і повторювали його кілька разів. Дисертацією теми бесід не вичерпувалися, говорилося й про політику, про національне питання, про сімейні справи, факультетські новини тощо. І досі з приємністю згадую ці прогулянки. Микола Павлович, який дуже відповідально ставився до своїх аспірантів, а щодо мене, то він замінив мені батька (той помер у перший же тиждень мого навчання в ДДУ як студента), але в цей період йому довелося займатися завершенням своєї докторської дисертації і пошуками наукової ради (їх було по цій спеціальності аж п'ять: дві в Москві, по одній в

³⁰Тарасенко І. Листи Юрія Мицика до Олени Апанович. – К., 2020. – С. 36, 45-46. (Листи від 23. 03. і 4.09.1980 р.)

³¹ Моссаковський Володимир (1919–2006), ректор Дніпропетровського державного університету (1964–1986), доктор фізико-математичних наук, професор.

³² Шевцов Віктор (1940–1977), кандидат історичних наук, доцент.

Ленінграді, Томську і Києві. І він не міг приділяти аспірантам цієї пори стільки уваги, як аспірантам 70-х років: мені, Г. К. Швидько³³, Ю. В. Назаренку³⁴. Якось Микола Павлович сказав мені: «Сергій має двох наукових керівників!». Він сказав це з нейтральною інтонацією, констатуючи факт. З цього часу в мене зберігся лист С. М., на жаль, недатований, написаний не раніше 8 серпня 1979 (?) р., в якому він ділиться враженнями про свою поїздку до Львова і роботу в університетській бібліотеці. У ньому ж він просив передати подяку Миколі Павловичу за його рекомендаційний лист щодо поселення С. М. в університетському гуртожитку для аспірантів, який подіяв безвідмовно³⁵. У цих поїздках С. М. виконував і мої нескладні доручення. Одне з таких, солідніше, С. М. через недосвідченість «завалив». Про нього необхідно сказати детальніше. Коли я працював у Запорізькому педінституті, то, звичайно, не прогавив нагоди попрацювати в місцевому обласному архіві. Нічого цікавого з моєї тематики я там не знайшов, зате познайомився з істориком-архівістом Т.Ф. Мощиць³⁶. Вона повідомила, що під час підготовки запорізького тому «Історії міст і сіл УРСР» у 60-х роках її відрядили до ленінградських архівів для пошуку нових джерел. Вона сумлінно там працювала, і ленінградські колеги з архіву (чи музею?) флоту показали їй якесь приміщення, забите теками з документами, і сказали, що це архів Запорозької Січі, і запропонували забрати його в Запоріжжя. Мощиць по прибутті до Запоріжжя негайно передала цю новину начальству. Останнє, на жаль, відмахнулося, не бажаючи клопотатися і долучитися до справи пробудження історичної свідомості українців. Я ж загорівся цією справою і, не маючи змоги сам поїхати до Ленінграда, доручив цю справу С. М. (Мощиць на той час померла). С. М. постарався виконати доручення і, прийшовши до архіву чи музею флоту (в Ленінграді існують дві подібні установи, що заплутує справу), по-воєнному звернувся до тамтешніх працівників приблизно так: «У Вас є архів Січі. Мені необхідно оглянути його, щоб потім забрати в Україну». Тут його дії нагадали прямолінійність героя одного з творів М.Є. Салтикова-Щедріна, котрий освідчувався в коханні дворянці, покладаючись на поради свого друга, дрібного чиновника Петьки Трясучкіна (переказую своїми словами): «Я одружусь з Вами! Але спершу Ви повинні дати мені велику деревеньку з мужиками». Звичайно, ті архівісти переполошилися і вголос заявили, що таких справ у них немає. Чи то справді їх не було, чи то расейські шовіністи не хотіли передати цей скарб Україні, як під різними приводами досі не передають козацькі січові прапори з Ермітажу та ще багато чого. Та й в Україні ситуація дуже змінилася порівняно з 1960-ми

³³ Швидько Ганна (1944–2022), доктор історичних наук, професор.

³⁴ Назаренко Юрій (1928 р.н.), кандидат історичних наук, доцент.

³⁵ Мищик Ю. З листів М.П. Ковальського. *Микола Павлович Ковальський. Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum... К.*, 2007. С. 65.

³⁶ Мощиць Т. (?–?), архівістка Державного архіву Запорізької області.

роками, і в ній замість Шелеста, який все ж зберігав у серці трохи українства, владарював Щербицький, вірний слуга Москви, тому ця проблема так і залишилася нерозв'язаною.

Як уже йшлося, в аспірантурі С. М. навчався легко (все ж у нього був великий запас міцності: над темою він працював з III курсу, англійську ж вивчав ще в спеціалізованій запорізькій школі), і тому робота була закінчена вже на 2-му році навчання (як мінімум, половина аспірантів провалює аспірантуру, а ще чи не половині бракує трьох років). Пошуки спецради привели його до істфаку університету ім. Патріса Лумумби в Москві. Тут працювала доктор історичних наук Олена Вікторівна Чистякова³⁷ (1921–2005), з якою я співробітничав при підготовці до видання «Скіфської історії» Андрія Лизлова. Вона посприяла С. М. у захисті у 1982 р. З його дисертації «Латиномовні твори середини XVII століття як джерело з історії Визвольної війни українського народу 1648–1653 рр.» опонентами виступили московські історики І. Греков³⁸ та Г. Санін³⁹. Чистякова потім говорила мені, що дехто з істориків – російських великодержавних шовіністів (О. Рогов)⁴⁰ відмовляв її від підтримки С. М., бо начебто робота присвячена другорядним хроністам (це про невидані із XVII ст. латиномовні хроніки Пасторія і Кояловича!). Олена Вікторівна виявилася на висоті і відкинула ці інсинуації. Зав'язалися дружні стосунки і з її чоловіком, відомим істориком, доктором історичних наук, академіком Володимиром Ароновичем Дунаєвським⁴¹, який, до речі, народився у Катеринославі (Дніпрі). Дунаєвський став бувати в рідному місті, одного разу був навіть головою ДЕК на істфаці ДДУ. Батько С. М. – Микола Іванович влаштував йому похід по місцях його бойової слави в Запоріжжі та Запорізькій області, де свого часу Дунаєвський був поранений.

Після успішного навчання в аспірантурі ДДУ С. М. став викладати на кафедрі загальної історії і пройшов шлях від викладача до професора (1983–1992). Наші дружні зв'язки лишалися незмінними. Так, збереглися певні свідчення цього. У листі до О. М. Апанович від 18.12.1984 р. я, зокрема, писав: «На днях до Києва поїхав С. М. Плохій, він повинен Вам передати мою свіжу методичку (в співавторстві), але усі укр[аїнські] матеріали – мої»⁴². Пригадую, що він на громадських засадах очолив музей історії ДДУ, і я передав йому копію важливого листа одного з директорів Дніпропетровського обласного історичного музею довоєнної пори, який надіслав мені сибірський геофізик і мій співавтор Віктор Лойша⁴³ (на жаль, оригінал листа, в якому

³⁷ Чистякова Олена (1921–2005), доктор історичних наук, професор.

³⁸ Греков Ігор (1921–1993), доктор історичних наук, професор.

³⁹ Санін Геннадій (1937 р.н.), доктор історичних наук, професор.

⁴⁰ Рогов Олександр (1935–1996), кандидат історичних наук.

⁴¹ Дунаєвський Володимир (1919–1998), доктор історичних наук, професор.

⁴² Мищик Ю. З листів М. П. Ковальського. *Микола Павлович Ковальський. Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum...* К., 2007. – С. 83.

⁴³ Лойша Віктор (р.н.?), геофізик.

йдеться про сталінські репресії в музеї, мені довелося повернути Лойші). Разом з С. М. ми як куратори були на сільгоспроботах в с. Булахівка Павлоградського району, і там знову був великий простір для нашого спілкування. Тим більше що була дуже сильна група студентів, зокрема майбутні доктори наук: Анатолій Бойко⁴⁴, Олександр Слісаренко⁴⁵, Катерина Мальшина⁴⁶, також Марина Кравець (моя дипломниця й аспірантка, нині працює в університеті Торонто).

Пам'ятаю, як студенти допитувалися про життя-буття в США, де С. М. проходив наукове стажування у 1986/1987 навчальному році на базі Колумбійського та Гарвардського університетів. Хтось запитав про доктора Чарльза Хайдера⁴⁷ («товарища Хайдера»), який 218 (!) днів «голодував» біля Білого дому на знак протесту проти політики президента Рейгана. С. М. знизав плечима і сказав, що про Хайдера навіть у колах інтелігенції далеко не всі знають. Це здивувало питаючого, який, очевидно, вірив усім байкам московських пропагандистів, і в роздуту історію з Хайдером також. Коли ми залишилися наодинці, С. М., посміхаючись, загадав загадку: «Ничем не питається, на «Х» називається?». Відповідь: «Хайдер».

Пригадується, як С. М. збирався в цю подорож за океан і дуже тривожився. Я, маючи досвід стажування в Польщі й спілкування з американцями, з якими мешкав в одному гуртожитку, запевнив його, що не такий страшний чорт, як його малює радянська пропаганда, і що в США не буде ніяких провокацій. Так і було. С. М. потім казав, що у своїй масі американці цілком мирно налаштований народ. Пізніше, під час мого першого стажування в Канаді у 1999 р. я сказав йому, що зимового вечора до мене чомусь приязно посміхалася жінка, яка бігла у спортивному костюмі повз мене. С. М. відповів: «Це звично для США й Канади. Люди не закомплексовані, почуваються у безпеці, налаштовані приязно до зустрічних». Пригадується ще одна весела історія. У той час коли С. М. був на стажуванні, Олена викладала історію в одній з вечірніх шкіл поблизу її батьківської квартири. Звичайно, С. М. скористався правом виклику дружини на місяць у США, що було нормою в таких випадках. Раптом мені зателефонувала схвильована Олена і попросила приїхати до неї. Я приїхав до школи, де вона вже чекала на мене. Із сльозами на очах Олена сказала, що шкільне начальство не хоче її відпускати у США, бо «у нас есть более заслуженные люди!». Я розреготався, уявивши собі картину: в аеропорту Нью-Йорка стоїть С. М. з квітами, зустрічаючи свою Олену. Замість неї по трапу спускається якась «Марія Іванівна» передпенсійного віку і каже С. М.: «Я вместо Лены, я более заслуженная кандидатура!». Відсміявшись, я

⁴⁴ Бойко Анатолій (1960–1910), доктор історичних наук, професор.

⁴⁵ Слісаренко Олександр (1961 р.н.), доктор історичних наук, доцент.

⁴⁶ Мальшина Катерина (1963 р.н.) доктор історичних наук, професор.

⁴⁷ Чарльз Лейтвіс Хайдер (1930–2004), американський астрофізик. У 1986 р. біля стін Білого дому оголосив, що в знак протесту проти гонки озброєнь буде голодувати. Голодував 218 днів.

заспокоїв Олену: «Це запрошення персонально Вам, а не передовикам виробництва. Школа не має ніякого права чинити Вам перепони і т. д.». Олена заспокоїлась і добилася реалізації свого законного права.

Стажування в США спричинило неприємності й на кафедрі. Одна з доцентів (Л. Тутик) підійшла якось до мене й сказала: «Чи не зарано С. М. збирається за кордон. Адже в нас є старші й з більшими заслугами люди», маючи на увазі Калашникова, який досліджував історію індіанців США XVIII–XIX ст. Я погодився з тим, що Калашникову треба б поїхати в США, але саме це стажування не його, а С. М. нагадав, що коли в мене була подібна ситуація, тоді в парткомі ДДУ зібрали молодих кандидатів, яких подали у списки потенційних стажерів, провели необхідну бесіду і запропонували уточнити країну. Оскільки Польщі – «найвеселішого бараку соціалістичного табору» в списках не було, мені довелося поборотися за право поїхати саме туди, а не в НДР. У Східну Німеччину тим разом поїхали Валентин Іваненко⁴⁸ (істфак) та Іван Біліченко⁴⁹ (романо-германське відділення філфаку). Тутик відступилася. Однак Калашников вперто добивався «свого» і, на жаль, це затяглося... Чергова чорна кішка пробігла і на розподіленні V курсу в 1987 р. (моя група пройшла цю процедуру, і я побіг на лекцію). Тим часом виникли тертя між С. М. і Калашниковим. Причиною стало розподілення сімейної пари Олександра Давлетова⁵⁰ (нині професор Запорізького національного університету) і його дружини Безпояско⁵¹. С. М. цілком логічно і в дусі вимог закону пропонував їх розподілити в одне місто (Давлетов вступав в аспірантуру ДДУ, і тоді цій парі випадало лишатися в Дніпрі). Калашников уперся і пропонував направити Безпояско у... Жовті Води. У дискусії, звичайно, переміг С. М. Калашников зайшов після цього на кафедру розсерджений. Там я відпочивав після лекції і був у доброму гуморі. Коли я довідався про цей інцидент (С. М. не було на кафедрі), то став жартома підколювати Калашникова («Хочеш розбити молоду пару?»). Калашников з люті аж зламав олівця, як набагато пізніше вчинив Янукович⁵². Тоді присутній при цьому завідувач кафедри А.С. Зав'ялов якось загасив конфлікт. На жаль, ця неприязнь Калашникова мала продовження і зіпсувала й мої ідилічні відносини з С. М.

У 1988 р. виповнювалося 60 років Зав'ялову, а згідно з новаціями часів горбачовської перебудови з керівних посад, зокрема й завідування кафедрами, мали звільнитися пенсіонери. Хто ж буде новим завідувачем? Здавалося, що я. Все ж я був з 1975 р. заступником завідувача кафедри і певний час навіть виконував його обов'язків. Але частина кафедри боялася, що я буду

⁴⁸ Іваненко Валентин (1948 р.н.), доктор історичних наук, професор.

⁴⁹ Біліченко Іван (1944 р.н.), кандидат філологічних наук, доцент.

⁵⁰ Давлетов Олександр (1964 р.н.), кандидат історичних наук, доцент.

⁵¹ Давлетова (Безпояско) Людмила (1963 р.н.) 1982–1987 рр. студентка історичного факультету ДДУ.

⁵² Янукович Віктор (1950 р.н.), президент України 2010–2014 рр. Після втечі з України до Ростова на одній із прес-конференцій від злості публічно зламав простий олівець.

проводити українізацію (згідно із законом!), хоча я планував лишити викладачів, яким було понад 40 років, у спокої, а іншим пропонував для початку читати українською невеликі спецкурси. Крім того, я був неблагонадійним з точки зору університетського й факультетського істеблїшменту, бо входив до керівництва обласної «Просвіти» (тоді – Товариства шанувальників української мови ім. Дмитра Яворницького). Я й не мав генеральських амбіцій, на посаду завідувача не рвався, бо вже планувалося створити окрему кафедру історії України (вона з'явилася в 1989 р.), і я хотів перейти на неї. Нарешті, погіршилися мої стосунки із А.С. Зав'яловим, про що можна сказати іншим разом⁵³. Зате цієї посади посилено добивався В.М. Калашников, який захистив докторську дисертацію у 1987 р. Я знав Віктора з 1977 р., ми працювали на одній кафедрі, займали практично однакові позиції, якщо говорити про роботу, підтримували приязні взаємовідносини. Про політику в той час майже не говорили, хоча мені імпонувало те, що він вивчив українську мову і навіть хотів прислужитися Україні на цьому полі, ми навіть були співавторами однієї статті в журналі «Всесвіт»⁵⁴. На жаль, пізніше він змінив позицію. Але про це іншим разом. Коли Віктор тоді заговорив зі мною про завідування і сказав, що його вже підтримують доценти Марков і Тутик, я дав слово підтримати його на виборах, тим більше що науковим керівником його кандидатської дисертації був Зав'ялов. Але останній своїм наступником зробив С. М. Розпочалася передвиборна боротьба... Я опинився в складній ситуації: з одного боку, всі мої симпатії були на боці С. М., з другого – я дав слово Віктору. Після коливань я обрав кандидатуру Віктора, бо «давши слово, держись, а не давши, крепись!». За Калашниковим було 4 голоси, зокрема й мій, але більшість проголосувала за С. М. Наші відносини погіршилися після цього, і я щиро жалкую про своє голосування на виборах 1989 р. Пізніше Калашников і Марков перейшли на юридичний факультет, і Віктор там очолив кафедру.

Знову налагоджуватися наші взаємовідносини почали з червня 1989 р. 3-9 липня 1989 р. в Урбіно (Італія) мала пройти міжнародна конференція «L'aperception du Moyen-âgeux? L'Époque Baroque en Pologne, Ukraine et Russie», на яку ми дістали запрошення. З України був також проф. Ярослав Ісаєвич⁵⁵. У радянській делегації, зазвичай, майже всі були москвичі. Ми з С. М. були в Москві ще наприкінці червня і отримали в Мінвузі «щедрі» гроші на відрядження: по 2 долари США кожному! (звичайно, в перерахунку на ліри). Дивом дістали квитки на потяг Москва – Будапешт, де мали пересісти на потяг

⁵³ Детально про це читати: Венгер А. Українська-радянська германістика в особах: спогади проф. о. Юрія Мицика про Анатолія Зав'ялова. *Проблеми всесвітньої історії*. 2022. № 1(17). С. 197–228.

⁵⁴ Калашников В., Мицик Ю. Прабатько американської літератури про українське Причорномор'я [Дж. Сміт]. *Всесвіт*. 1997. № 7. С. 178–186.

⁵⁵ Ісаєвич Ярослав (1936–2010), доктор історичних наук, професор.

до Рима. Дивом я називаю це діставання квитків, бо в залізничних і авіакасах були гігантські черги (вже падала «залізна завіса»), а ці квитки хтось повернув. У день від'їзду 28 червня ми ще потрапили в одну пригоду: допомогли співробітнику міліції затримати злодія на вокзалі і ледве протягли його з вкраденими і своїми речами крізь натовп його «подільників». Ще й виступили свідками при складанні протоколу. О 23-й годині поїзд рушив. На кордоні з Угорщиною я згадав про свій польський досвід, і ми поміняли кожен по 30 карбованців на форинти. У Будапешті ми провели майже добу, довго ходили цим дуже красивим містом. Я там вперше побачив інше морозиво, крім звичного радянського пломбіру за 13 коп. (з наповнювачем – 15 коп.). На вітрині був широкий асортимент десь 20 сортів морозива. Я накинувся на нього, через що застудив горло. Застудив якимось дивно. Цілком нормальний стан інколи змінювався на слабкість, з мене лив піт... Через кілька годин стан нормалізувався, а другого дня все починалося знову. Заночували ми на вокзальних лавках. Вранці сіли на римський потяг і поїхали далі. У Загребі поїзд став, і пасажери чомусь почали виходити. Ми стривожилися, і тут стало в пригоді знання С. М. англійської мови. Виявляється, мала бути ще одна пересадка, про яку нас раніше ніхто не попередив. Ми благополучно пересіли в інший потяг і через Люблянду дісталися до Трієста (Італія), де й стояли до вечора. Прикордонний контроль був швидкий у майже порожньому вагоні. Ми розклали лавки і вместилися на них. Вночі в купе вбігло дві молоді негритянки і теж стали моститися коло нас. С. М. знову стривожився. Я пішов на розвідку і виявив, що вагон уже був заповнений вщерть, отже, негритянки не випадково зайняли місця коло нас, і ми спали ніс до носа з ними, причому одна з дівчат немилосердно хропіла. Прокинулися ми від крику: «Firence, Firence!». Негритянки похапцем збиралися, бо їм треба було їхати саме до Флоренції. Далі знов їхали в напівпорожньому вагоні, розглядали італійські краєвиди і говорили, зокрема, про ті злочасні вибори. Прибули до Рима, потім до близького центру, до Колізею, під яким були призначені збори учасників. Далі автобусом проїхали в місто Урбіно (батьківщину Рафаеля), де розташовувався університет (в його гуртожитку кожен з нас поселився в окремому номері). Можна багато писати про цю важливу конференцію і про свої італійські враження... Скажу лише про те, що на конференції виникло мовне питання, бо робочими мовами були англійська, французька й російська. С. М. та Ісаєвич обрали англійську. Я ж у школі і виші вчив німецьку. Але раптом болгарин виголосив доповідь болгарською. А чим Україна гірша? Порадившись з Ісаєвичем (він зладнав мені резюме англійською), 5 липня я виголосив доповідь українською (її потім пустили по радіостанції «Свобода», і деякі студенти з істфаку ДДУ слухали її по «голосах!»). Після конференції всім нам зробили екскурсію, запропонувавши кілька варіантів. Ми побували в Ассізі (батьківщині св. Франциска Ассізького, побачили в музеї його речі), зайшли і в магазинчики сувенірів. С. М. дуже хотів купити одну зі статуєток святого, але

нам навіть ці дешеві фігурки були не по кишені. Крім того, ми боялися ненароком зачепити якусь полицю (вони стояли тісно одна коло одної), і тоді не знаю, як довелось би нам викручуватися. Побували і в Равенні, а потім стали роз'їжджатися. Ми поїхали поїздом до Рима, де за порадою і допомогою Ісаєвича поселилися в українському осередку. Там же була і резиденція кардинала, предстоятеля УГКЦ Мирослава-Івана Любачівського⁵⁶, і ми мали змогу його побачити. Оскільки зворотні квитки ми дістали на 13 і 14 липня (тут знову були в нагоді знання С. М. англійської мови). Ми мали їхати в різні дні, а це кількадедне перебування в Римі провели разом, і на свій смак. Оглянули по змозі центр міста, насамперед Форум і Колізей (всередину не заходили, бо не було грошей), побували у Ватикані, соборі св. Петра, але я цей час використав, щоб попрацювати у ватиканському архіві. На 11 липня ми запланували сходити на площу, щоб побачити папу Яна-Павла II⁵⁷. Я вже чотири рази бачив папу в Кракові (одного разу він благословив мене, коли проїжджав довгою вулицею біля краківських «блонь» (величезної луки), але С. М. ніколи ще папу не бачив, і я цілком розумію його зацікавленість. Але перед самим виходом мене схопив радикуліт, і тому довелось залишитися «вдома». С. М. пішов сам і повернувся задоволеним, побачивши папу. Через цей радикуліт я виїхав з Риму першим. Тоді С. М. тягнув мої речі, посадив у вагон, а сам виїхав до Москви на другий день.

Наші взаємовідносини з С. М. налагодилися, але життя помалу розводило наші шляхи. Я працював уже на кафедрі історії України, а С. М. не тільки завідував кафедрою загальної історії, але й був проректором з міжнародних зв'язків ДДУ, мав купу нових доручень, часто супроводжував ректора (ним у 1986 р. став Володимир Присняков⁵⁸)... Та й я скористався новими можливостями і у 1991 р. відбув на тривале, майже річне, стажування у ФРН та Польщу. Пригадую, як у січні 1991 р. ми зайшли в університетську їдальню. Там за столом сидів якийсь лисуватий молодий чоловік, який працював у кагебешному відділі ДДУ (ще діяли «куратори» від КГБ в університеті) і з ентузіазмом промовляв, що криза в Персидській затоці загострюється і що скоро Саддам Хусейн дасть бубни американцям, бо в нього стільки радянських танків і т. д. Почувши це, ми посміхнулися. Якої «бубни» невдовзі дали Хусейну американці під час операції «Буря в пустелі», відомо всім...

Із С. М. я розминувся, бо повернувся в Україну наприкінці вересня 1991 р., а С. М. відбув у Канаду на стажування у серпні. Знаю, що Олені було складно протриматися в цей час з двома дітьми, бо полиці в магазинах зняли тоді

⁵⁶ Любачівський Мирослав-Іван (1914–2000), єпископ Української греко-католицької церкви, кардинал католицької церкви.

⁵⁷ Ян Павло II (1920–2005), папа римський.

⁵⁸ Присняков Володимир (1937–2009), доктор історичних наук, професор, академік НАН України.

пустками. Подальші відомості про С. М. я маю переважно уривчасті. Після приїзду в Едмонтон виявилось, що там вакантне місце викладача-славіста, бо за окремою програмою для запрошення істориків з СРСР не пройшов російський історик (Сахаров?). Тоді професор Франк Сисін⁵⁹ (США – Канада), якого ми обидва добре знали, запропонував С. М. прочитати цей курс. С. М. погодився, добре впорався з цим завданням і навіть заробив якісь гроші, що дозволило йому продовжити стажування. Прибувши в Україну, С. М. зв'язався з керівництвом ДДУ, і ректор дав на це згоду. Тоді С. М. з Оленою й дітьми вилетіли до Канади. Коли ректор про це довідався, то змінив своє рішення і став вимагати повернення. Як же так? Уже підписаний договір, на С. М. чекають, є відповідні дозволи і раптом: кинь все і «вернись в Соренто!» С. М. відмовив. Тоді ректор почав боротьбу з «ізмненником родіни» (так ректор називав С. М.), звільнив його з посад... Стало ясно, що шлях до ДДУ для нього закритий. Читаючи в інтернеті дифіраambi Приснякову, я не можу втриматися від своєї оцінки, яку підкріплю фактами. Не буду торкатися наукової діяльності ректора, скажу про інше. За період свого ректорства з 1986 по 1998 рр., особливо в 1990-ті рр. Присняков вигнав з ДДУ понад 100 професорів і завідувачів кафедрами, навіть тих, хто всіляко його підтримував (маю на увазі проректора П.П. Падуна⁶⁰, який змушений був піти в Академію митної служби у 1997 р., і забрав із собою ціле гроно викладачів). У результаті ДДУ, який входив до десятки найкращих вишів СРСР, скотився на 15 місце в Україні. Зупинюся на історичному факультеті і проф. Ковальському, незважаючи на його сумлінну і тривалу працю в ДДУ як декана заочного факультету і завідувача кафедри, творця авторитетної наукової школи, не дали в ДДУ навіть однокімнатної квартири, хоч така можливість була, і він змушений був тіснитися з п'ятьма членами сім'ї в «хрущобі». Тоді Ковальський пішов в Острозьку академію, і з ним перспективні науковці: Кулаковський та подружжя Атаманенків (нині професори). Мене (професора й доктора історичних наук) він витіснив з ДДУ як «попа й націоналіста», професора Г.К. Швидько змусив піти з ДДУ після того, як вона відмовилася брехливо свідчити на суді проти голови «Просвіти» письменника В.Заремби⁶¹, з яким Присняков затіяв безглуздий процес. Віктора Брехуненка⁶² (тоді кандидат історичних наук, а нині доктор історичних наук і професор) він вигнав з роботи без приводу. Фактично це була помста за те, що Віктор недоречно засміявся! Під час вступної кампанії при розподіленні викладачів по групах, він чомусь засміявся в той час, коли головуючий скомандував: «Приснякова (дружина ректора, викладач ДДУ – Ю.М.) – на виход!» Так, зі «школи Ковальського (дніпропетровської)», яку «шеф» дбайливо формував понад 40 років, за кілька років правління

⁵⁹ Сисін Франк (1937 р.н.), американський історик, доктор історичних наук.

⁶⁰ Падун Петро (1939–2004), кандидат технічних наук, професор.

⁶¹ Заремба Володимир (1941 р.н.), письменник.

⁶² Брехуненко Віктор (1965 р.н.), доктор історичних наук, професор.

Приснякова в ДДУ не залишилося майже нікого. А ще можна згадати його громадянську позицію, коли він виганяв з ДДУ молодь, яка прийшла колядувати; коли гальмував діяльність університетської «Просвіти»; коли створював групу з «возродження Советського Союзу», боровся з християнством, що не завадило йому пізніше писати про Христа як Бога, але краще б він не ліз у богослов'я, бо трактував Христа як окултист, писав про японку – дружину Христа (!) і дітей від цього шлюбу тощо.

Далі наші контакти з С. М. були епізодичними, але особливо приємними вони були в період моїх двох стажувань у Канаді (у 1999 і 2004 рр.). Тоді я жив переважно в Едмонтоні, а С. М. і Олена доклали багатьох зусиль, щоб допомогти мені адаптуватися до канадських реалій, що було нелегко, враховуючи моє слабе володіння англійською мовою. На той час Олена захистила магістерську дисертацію з українознавства, але згодом пішла шляхом матері, ставши медсестрою. Приємно згадати наші посиденьки в його будинку, наші балачки про університет та спільних знайомих, участь у мітингах на підтримку Майдану 2004 р. і т. д. Потім ми бачилися в Україні тільки під час його короткочасних відвідувань батьківщини (раз на 1-2 роки) та спілкувалися через інтернет. Коли ж у вересні 2010 р. я тяжко захворів, а лікування коштувало великих грошей, то С. М. допоміг мені й фінансово, за що я йому дуже вдячний. Тепер же спілкуємося по інтернету та під час його нечастих відвідин України...

Список використаних джерел та літератури

1. Одинець С. Інтерв'ю з С. Плохієм. URL: <https://uamoderna.com/jittepis-istory/ploky>
2. Венгер А.Г. Дніпропетровські «всесвітники» пізньорадянського часу у спогадах Сергія Плохія». *Проблеми Всесвітньої історії*. 2020. № 1(10). С. 181–205.
3. Березницька І. «Я хотів бути добрим істориком». Інтерв'ю з Сергієм Плохієм. URL: <https://theukrainians.org/serhii-plokhii/>
4. Венгер А.Г. Штрихи до портрета дніпропетровських «всесвітників»: Сергій Плохій у спогадах учнів. *Сучасні дослідження з німецької історії*. 2020. С. 151-160.
5. Мицик Юрій спогади про Сергія Плохія. *Архів автора*.
6. Калашников В., Мыцык Ю., Плохий С. Методические указания по подготовке к семинарским занятиям по истории стран Азии и Африки. Днепропетровск: Днепропетр. гос. ун-т, 1984.
7. Мицик Ю., Плохий С., Стороженко І. Тії слави козацької повік не забудем: історико-краєзнавчі нариси про пам'ятні місця Дніпропетровщини періоду Визвольної війни українського народу 1648 - 1654 років. Д.: Промінь, 1989. 118 с.
8. Мицик Ю., Плохий С., Стороженко І. Як козаки воювали: Історичні розповіді про запорізьких козаків. Д.: Промінь, 1990. 302 с.
9. Мицик Ю., Мосьпан Н., Плохий С. Місто на Самарі: Навчальний посібник. Д.: Вид-во Дніпропетр. держ. ун-ту, 1994. 61 с.

References

1. Odynets, S. *Interviu z S. Plokhiiem* [Interview with S. Plokhii] [Online]. Available from: <https://uamoderna.com/jittepis-istory/ploky> [In Ukrainian].

2. Venher, A.H. (2020) Dnipropetrovski “vsesvitnyky” piznoradianskoho chasu u spohadakh Serhii Plokhii [Dnipropetrovsk “universalists” of the late Soviet era in the memoirs of Serhii Plokhii]. *Problemy vsesvitnoi istorii* [Problems of world history], 1(10), pp.181–205. [In Ukrainian]
3. Bereznitska, I. Ya khotiv buty dobrym istorykom. Interviu z Serhiiem Plokhiiem [I wanted to be a good historian]. [Online]. Available from: <https://theukrainians.org/serhii-plokhii/> [In Ukrainian]
4. Venher, A.H. (2020) Shtrykhy do portreta dniproetrovskykh “vsesvitnykyv”: Serhii Plokhii u spohadakh uchniv [Touches to the portrait of Dnipropetrovsk “universalists”: Serhii Plokhii in the memories of students] *Suchasni doslidzhennia z nimetskoï istorii* [Modern studies in German history]. pp – 151-160. [In Ukrainian]
5. Mytsyk Yurii spohady pro Serhii Plokhii. [Mytsyk Yury memories of Serhii Plokhii]. *Arkhiv avtora*. [In Ukrainian].
6. Kalashnikov, V., Mycyk, Yu, Plohiy, S. (1984). *Metodycheskye ukazanyia po podhotovke k semynarskym zaniatiam po ystoriy stran Azyy y Afryky* [Methodical instructions for preparing for seminar classes on the history of Asian and African countries]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk University. [In Russian].
7. Mytsyk, Yu., Plokhii, S., Storozhenko, I. (1989). *Tii slavy kozatskoi povik nezabudem: istoryko-kraieznavchi narysy pro pamiatni mistia Dnipropetrovshchyny periodu Vyzvolnoi viiny ukrainskoho narodu 1648-1654 rokiv*. [We will not forget those glories of the Cossack ages: historical and local history essays about the memorable places of Dnipropetrovsk region during the Ukrainian people’s liberation war of 1648-1654]. Dnipropetrovsk: Promin. [In Ukrainian].
8. Mytsyk, Yu., Plokhii, S., Storozhenko, I. (1990). *Yak kozaky voiuvaly: Istorychni rozpovidi pro zaporizkykh kozakiv*. [How the Cossacks fought: Historical stories about the Zaporozhian Cossacks]. Dnipropetrovsk: Promin. [In Ukrainian]
9. Mytsyk, Yu, Mospan, N., Plokhii, S. (1994) *Misto na Samari: Navchalnyi posibnyk* [City on Samara: Study guide] Dnipropetrovsk: Publishing House of Dnipropetr. State university. [In Ukrainian]

Venher A. Ukrainian Medieval Studies (Early Modern Studies) through the Personalities of Scholars: Serhii Plokhii in the Memoirs of Fr. Prof. Yurii Mytsyk.

The publication includes the memoirs of Doctor of Historical Sciences, Professor Yurii Mytsyk about one of his students, the Professor of Ukrainian History at Harvard Serhii Plokhii. The historians first met in the mid-1970s at the Historical department of Dnipropetrovsk State University. Yurii Mytsyk was the lecturer at the Chair of general history, and Serhii Plokhii was a first-year student. The memoir reveals the circumstances of acquaintance and the beginning of young scholar’s scientific work under the supervision of Yurii Mytsyk. It was at the latter’s suggestion that Serhii Plokhii began to study Latin-language historiography, wrote his first research paper and published articles. In addition, the professor talks about the problems that his student faced when entering postgraduate school and how he managed to overcome them. The historian also recalls Serhii Plokhii’s preparation of his PhD thesis “Latin-language works of the mid-seventeenth century as a source on the history of the Liberation War of the Ukrainian people in 1648-1654” at the Patrice Lumumba University in Moscow. The stories of personal friendships and inter-family communication between historians are of special interest. Yurii Mytsyk talks about Serhii Plokhii’s arrival at the Department of General History as a lecturer, his professional growth and career progression, and participation in the life of the Historical department. He talks about the complicated relations between colleagues-historians during the election of Serhii Plokhii as head of the chair, his work as dean of the Faculty for Foreign Students, and the circumstances under which Plokhii had to leave Dnipro University.

A separate part of the memoirs is devoted to Serhii Plokhii’s academic trips abroad and the impressions he shared with his colleagues, including a joint trip to an international conference in

Italy. A part of the memoirs is devoted to the contacts between the historians when they both stopped working at the Dnipropetrovsk University and met during Yurii Mytsyk's internship in Canada.

Keywords: *Serhii Plokyh, Yurii Mytsyk, historical science, historiography, Dnipropetrovsk university, chair of world history.*